

Neo-Ottomanism and Transformation of Türkiye's Geopolitical Outlook on West Asia¹

Homeira Moshirzadeh² and Hameed Jabery³

2. Professor, Department of International Relations, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

Email: hmoshir@ut.ac.ir (Corresponding Author)

3. M.A. in International Relations, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran

Article Info.

ABSTRACT

Article Type:

Research Paper

Article History:

Received:

8 June 2025

Revised:

6 November 2025

Approved:

23 January 2026

Published Online:

29 January 2026

Keywords:

Foreign Policy,
Geopolitical
View,
Identity,
Neo-
Ottomanism,
West Asia,
Türkiye.

For over five decades, Türkiye's foreign policy was predominantly characterized by a Pro-Western orientation. A significant implication of this alignment was that West Asia was not a primary geopolitical concern. However, this paradigm has shifted notably over the last two decades, with Türkiye demonstrating more active and independent engagement in the region. This article endeavors to explain the enabling factors behind this geopolitical transformation since 2003. The central argument posits that the redefinition of national identity through "Neo-Ottomanism" and, consequently, a recalibration of its national interests facilitated this paradigm shift in Türkiye's geopolitical view of West Asia. The article employs unit-level constructivism, emphasizing the constitutive effects of domestic factors, particularly identity, as its theoretical framework. Process tracing is utilized as the primary method for data analysis. The article illustrates how Neo-Ottomanism, as Türkiye's emergent identity, has shaped its evolving interests in West Asia by reinterpreting Türkiye's geopolitics and foreign policy along two key axes: regionality (within West Asia) and Islamism. In terms of regionality, Türkiye's decision not to align with U.S. sanctions against Iran and its assertive presence in Syria serve as pivotal manifestations of this new orientation. Concurrently, its Islamist identity has fostered support for Hamas and contributed to a relatively anti-Israeli stance.

Cite this article: Moshirzadeh. H. and H. Jabery (2025), "Neo-Ottomanism and Transformation of Türkiye's Geopolitical Outlook on West Asia", **Central Eurasia Studies**, Vol. 18, No. 2, pp 377-408.

<http://doi.org/10.22059/JCEP.2026.394216.450318>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran

1. This article is extracted from Master's thesis in International Relations, University of Tehran.

Introduction: Throughout the Cold War, Türkiye's Kemalist geopolitical outlook necessitated an alliance with the West and fostered a comparatively passive approach to regional developments, particularly within West Asia. The ascent of the Justice and Development Party (AKP) to power, however, underscored the imperative to re-evaluate the country's geopolitical definition. According to the new elite, Türkiye needed to extricate itself from dependency on the West and its Western interests. Instead, the focus shifted towards pursuing an assertive foreign policy in its immediate neighborhood with a particular emphasis on West Asia. The primary objective of this study is to explain the transition toward this new geopolitical posture and, by extension, the resultant shift in Türkiye's foreign policy. This transformation is particularly significant for both regional politics and the broader landscape of international relations.

Research question: How did the transformation of Türkiye's geopolitical view of West Asia become possible between 2003 and 2025?

Hypothesis: The core argument presented here is that the redefinition of national identity from a Pro-Western stance to a Neo-Ottomanist one and the subsequent evolution of understandings of national interests enabled the changes in Türkiye's geopolitical perspective on West Asia.

Methodology and theoretical framework: The theoretical underpinnings of this study are firmly rooted in Constructivism. From this perspective, alterations in foreign policy, encompassing geopolitical understandings and positions, are attributable to shifts in identity. In this context, the insights of scholars such as Ted Hopf and Michael Barnett, who emphasize the significance of domestic influences and, critically, the processes in which identities are formed, re-formed, and transformed, are instrumental in explaining Türkiye's foreign policy evolution. Hopf, in particular, views the domestic social environment as a crucible for the redefinition by elites and decision-makers. Barnett complements this by underscoring the significance and agency of domestic identity resources, taking into account the identity debates within countries and the political philosophies of ruling elites.

The methodology employed in this article focuses on clarifying the causal mechanisms inherent in the process of change. Consequently, process tracing in this study involves an examination of the causal pathways connecting shifts in identity to transformations in foreign policy.

Results and discussion: Kemalism led to a detachment from the Middle East/West Asia, the Islamic world, and the Arab world. The Kemalist discourse or ideology, however, was progressively challenged by intellectual currents that lauded and reinterpreted the Ottoman past, advocating for a return to its core values. Among the most influential thinkers in this intellectual milieu was Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983), who proposed a revisionist historical interpretation of the Ottoman era as a counter-narrative to Kemalism. In his framework, Sunni Islam was posited as the primary source of national identity, Western cultural influences were largely eschewed and the perceived superiority of Islamic culture was emphasized. In this re-evaluation of Ottomanism, often termed Neo-Ottomanism, Kısakürek's Islamism also integrated Turkish nationalism.

Recep Tayyip Erdoğan has, on numerous occasions, articulated his intellectual and theoretical affinity for Kısakürek. The emergent generation of Islamists, including Erdoğan, have largely rejected integration with the West, advocating instead for robust relations with neighboring and predominantly Muslim countries. The Justice and Development Party, under Erdoğan's leadership, has redefined Türkiye's national identity through the incorporation of Neo-Ottomanist tenets. The influence of Neo-Ottomanist policies has extended beyond the external realm to spread throughout Turkish society and national consciousness over the past two decades. From a foreign policy perspective, the fusion of Turkish and Islamic elements within Neo-Ottomanism has become the dominant paradigm in reshaping the country's geopolitical outlook. Within this paradigm, AKP elites, by presenting a new interpretation of national identity and redefining national interests, have strategically pivoted Türkiye's geopolitical focus towards its neighboring states and significant regional state and non-state actors in West Asia.

Following Erdoğan's critical remarks in 2008, the "lower chair

crisis”, the Mavi Marmara incident, Turkish policies concerning Iran's nuclear program became evident in its opposition alongside Brazil and Iran, in the interim agreement on Iran’s nuclear program in 2010. Post-Arab Spring, Erdoğan's administration demonstrated opposition to the ouster of Mohamed Morsi in Egypt and provided substantial support to Qatar during its blockade in 2017. Beyond Erdoğan's extensive engagement with Hamas leadership, Türkiye severed diplomatic ties with Israel in May 2024. During this period, a significant point of contention between Ankara and Washington involved Türkiye's alleged role in facilitating sanctions circumvention for Iran and its cooperation with Iranian businessman Reza Zarrab. Furthermore, Türkiye has undertaken extensive involvement in the Syrian crisis, participating in the “Astana Process” in conjunction with Russia and Iran. Ultimately, by December 2024, Türkiye emerged as a pivotal factor in regime change in the Syrian regime change dynamics, marking the inception of a competitive and conflictual relationship with Israel within that country.

Conclusion: Over the past two decades, as Türkiye has pursued a more independent foreign policy orientation, its sense of responsibility towards Western issues has demonstrably waned. Erdogan's political philosophy represents a natural and predictable evolution from Kemalism, the moderate Neo-Ottomanism of Turgut Özal, and the more radical Islamism of Necmettin Erbakan. A salient observation is the inherent identity and civilizational divergence between Türkiye and the West. In contrast to the top-down authoritarian attempts under Kemalism to deny, conceal, or at least diminish this difference, the Justice and Development Party has successfully integrated national and state identity through a pragmatic Islamist approach. This dynamic illustrates the dialectical interplay between domestic ideational forces and foreign policy outcomes.

Keywords: Foreign Policy, Geopolitical View, Identity, Neo-Ottomanism, West Asia, Türkiye.

نوعثمانی گرای و چرخش در نگرش ژئوپلیتیک ترکیه به غرب آسیا^۱

حمیرا مشیرزاده و حمید جابری

۱. استاد، گروه روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

نویسنده مسئول: hmoshir@ut.ac.ir

۲. دانش آموخته کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: علمی پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۱۸ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۸/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۰۴ تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۴/۱۱/۰۹ واژگان اصلی: سیاست خارجی، نگرش ژئوپلیتیک، هویت، نوعثمانی گرایی، غرب آسیا، ترکیه.	غرب‌گرایی بیش از نیم‌قرن در سیاست خارجی ترکیه عصری مهم بود و غرب آسیا در نگرش ژئوپلیتیکی این کشور اهمیت کانونی نداشت، اما در دو دهه اخیر شاهد حضور فعال و به‌نسبت مستقل ترکیه در این منطقه بوده‌ایم. در این نوشتار پرسش از چگونگی امکان چرخش در نگرش ژئوپلیتیک ترکیه به غرب آسیا از سال ۲۰۰۳ است. در پاسخ به این پرسش، این فرضیه مطرح می‌شود که بازتعریف هویت دولت در قالب نوعثمانی‌گرایی و به‌دنبال آن، تغییر در منافع ملی، چرخش در نگرش ژئوپلیتیک ترکیه به غرب آسیا را امکان‌پذیر کرده است. چارچوب نظری استفاده‌شده در این نوشتار سازه‌انگاری موسوم به سطح واحد با تأکید بر نقش مقوم هویت بر ساخته‌شده در سطح داخلی است. برای تحلیل داده‌ها با تعدیل‌هایی از روش رهگیری فرآیند استفاده می‌کنیم و نشان می‌دهیم چگونه نوعثمانی‌گرایی به‌عنوان عصری هویتی به منافع ملی ترکیه شکل داده و به ارائه تفسیری جدید از ژئوپلیتیک ترکیه و نمودهای آن در سیاست خارجی در غرب آسیا منجر شده است. حمایت‌نکردن ترکیه از فشار تحریمی آمریکا علیه ایران، حضور فعال این کشور در بحران سوریه، حمایت از حماس و رویکرد کم‌وبیش ضداسرائیلی اردوغان، مهم‌ترین محورهای نشان‌دهنده تغییر در نگرش ژئوپلیتیک ترکیه هستند.

استناد: مشیرزاده، حمیرا و حمید جابری (۱۴۰۴)، «نوعثمانی‌گرایی و چرخش در نگرش ژئوپلیتیک ترکیه به غرب

آسیا»، مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره ۱۸، شماره ۲، صص ۴۰۸-۳۷۷

<http://doi.org/10.22059/JCEP.2026.394216.450318>

© The Author(s).

ناشر: دانشگاه تهران

۱. این نوشتار برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد در رشته روابط بین‌الملل دانشگاه تهران است.

مقدمه

اگر ژئوپلیتیک را در معنایی کلی به رابطه میان جغرافیا و سیاست تعبیر کنیم، می‌توانیم نگرش دولت‌ها به دیگر کشورها و نیز به مناطق را براساس اهمیت سیاسی جایگاه جغرافیایی آن‌ها، نگرش ژئوپلیتیک بدانیم. برخلاف گذشته که به نظر می‌رسد کم‌وبیش نگاهی جوهری به ژئوپلیتیک وجود داشت، در نگاه‌های جدیدتر بر برساختگی ژئوپلیتیک و به دنبال آن نگرش ژئوپلیتیک تأکید می‌شود و در نتیجه، معنا و اهمیت آن را تابع چگونگی فهم کنشگران می‌دانند (Toal, 1989). در مورد نگرش ژئوپلیتیک ترکیه در گذشته، می‌توان گفت کمالیسم^۱ ترکیه دربردارنده اتحاد با غرب و انفعال خودخواسته نسبت به تحولات پیرامونی، به‌ویژه در غرب آسیا بود. به جز دوره‌ای کوتاه مانند دوران اربکان، تا پیش از به قدرت رسیدن حزب عدالت و توسعه، جهان اسلام و در رأس آن، غرب آسیا در ژئوپلیتیک ترکیه، جایگاه و محوریته نداشت. با به‌قدرت رسیدن حزب عدالت و توسعه، لزوم بازنگری در تعریف ژئوپلیتیک این کشور مورد توجه قرار گرفت (Hale, 2009).

تبیین روند گذار به این نگرش یا فهم جدید ژئوپلیتیک و تبلور آن در سیاست خارجی ترکیه هم از نظر سیاست منطقه‌ای و هم سیاست بین‌الملل می‌تواند اهمیت زیادی داشته باشد. بر همین مبنا محور اساسی این نوشتار را تشکیل می‌دهد. در همان حال، می‌توان این موضوع را از چشم‌اندازهای نظری متفاوت و در سطح‌های تحلیلی مختلفی بررسی کرد و به عوامل مختلف مؤثر در آن پرداخت. اما اینکه چگونه چنین چرخشی امکان‌پذیر شده است، پرسشی تکوینی است که می‌توان از دیدگاهی سازه‌انگارانه و با تأکید بر نقش هویت دولت به آن نگریست. پرسش این نوشتار این است که چرخش در نگرش ژئوپلیتیک ترکیه در غرب آسیا از سال ۲۰۰۳ چگونه امکان‌پذیر شده است؟ در پاسخ به این پرسش، این فرضیه مطرح می‌شود که بازتعریف هویت دولت^۲ و منافع ملی در چارچوب نوع‌ثمنانی‌گرایی، چرخش در نگرش

۱. از آنجا که کمال‌گرایی و کمال‌گرا در فارسی معادل Perfectionism است، در این متن، از کمالیسم و کمالیست استفاده شده است.

۲. در اینجا بیشتر از بحث هویت ملی، به هویت دولت اشاره شده است، زیرا می‌توان گفت هویت ملی به معنای تعریف ملت از خود (و دیگری) در لایه‌ای عمیق‌تر قرار می‌گیرد و باثبات‌تر است. در اینجا می‌توان گفت ما با هویتی سروکار داریم که در لایه‌ای بالاتر از راه گفت‌وگویی هویتی که به گروهی از نخبگان و بخشی از گروه‌های اجتماعی تعلق دارد و در مرحله نخست، به آن‌ها هویت می‌بخشد با به قدرت رسیدن این نخبگان به هویت دولت تبدیل می‌شود. این هویت پساکمالیستی ترکیه را براساس پیوندهایی که با دوره عثمانی دارد، نوع‌ثمنانی‌گرایی می‌خوانند.

ژئوپلیتیک ترکیه در غرب آسیا را امکان پذیر کرده است. چارچوب نظری استفاده شده، یعنی سازه‌انگاری هویت محور کمک می‌کند نقش تکوینی هویتی که در داخل ترکیه و در بستر فکری ویژه‌ای شکل گرفته است و به وسیله نخبگان سیاسی به هویت دولت و در پی آن نگرش‌ها و منافع آن شکل داده است، نشان داده شود. این البته به معنای رد تأثیرگذاری عوامل دیگر و امکان ارائه تبیین‌های واقع‌گرایانه، عقلانیت محور و مادی‌گرا از تحولات در سیاست خارجی و حتی تغییر نگرشی نیست، بلکه زمینه‌ای معنایی و بینادذهنی را نشان می‌دهد که دیگر عوامل در بستر آن عمل می‌کنند.

در ادامه، پیشینه پژوهش را مرور می‌کنیم. در مورد سازه‌انگاری به عنوان شالوده نظری این نوشتار بحث می‌کنیم. سپس روش رهگیری فرایند^۱ برای تحلیل داده‌ها با تعدیل‌هایی تبیین و بر اساس آن، سازوکار علی مورد بررسی در این نوشتار استخراج می‌شود. چرخش هویتی در ترکیه از کمالیسم به نوعثمانی‌گری و بازتکوین منافع ملی موضوع بخش بعدی است. در ادامه، نگرش جدید ژئوپلیتیکی ترکیه را در سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۲۵ بررسی می‌کنیم و در پایان نتیجه نوشتار ارائه می‌شود.

پیشینه پژوهش

چرخش در نگرش ژئوپلیتیک ترکیه در غرب آسیا از دیدگاه‌های مختلف و با تأکید بر نقش عوامل متفاوت در ایجاد آن و نیز ویژگی‌ها و پیامدهای آن مورد توجه بوده است.^۲ از میان دسته نخست آثار، یعنی آن‌هایی که به نگرش ژئوپلیتیک ترکیه در غرب آسیا می‌پردازند، کارداش و سینکایا^۳ (۲۰۲۴) در مقاله «سیر تحول مشارکت ترکیه در نظم منطقه‌ای خاورمیانه: دستور کار عادی‌سازی روابط و فراتر از آن» انتخاب‌های ترکیه را متأثر از تغییرهای پیرامونی و اوغوزلو^۴ (۲۰۲۰) در مقاله «سیاست خارجی ترکیه در نظم جهانی در حال تغییر» در تفسیر و

1. Process Tracing

۲. نگاه واقع‌گرایانه معطوف به تأکید بر عاملیت تغییرهای در سطح بین‌المللی و منطقه‌ای و سیاست غرب نسبت به ترکیه بوده است (برای نمونه، بنگرید به: Kardaş, 2010; Kutlay and Öniş, 2021; Moshirzadeh, 2018). بی‌توجهی به نقش کارگزارانه خود ترکیه و تأکید بر روابط قدرت در سطح ساختار نظام بین‌الملل مانع آن شده که این آثار عاملیتی برای ایدئولوژی حاکم بر نخبگان ترک قائل شوند.

3. Kardaş & Sinkaya

4. Oğuzlu

منطقی به نسبت مشابه، زمینه سازی تغییرها در نظم جهانی را مطرح می کند؛ در حالی که هر دو اثر، ضمن بی توجهی به نقش پویایی های داخلی، موارد متناقضی مانند حماس، ایران و سوریه را که ترکیه به دنبال داشتن نقش مستقل بود، تبیین نمی کنند. گونی و مانداجی^۱ (۲۰۱۳) در مقاله «فراجغرافیای خاورمیانه و شمال آفریقا در تصور ژئوپلیتیکی جدید ترکیه» تحولاتی مانند انقلاب های عربی و بحران سوریه را مهم می دانند، در حالی که در دوره های مختلف و حتی پیش از آغاز این بحران، رویکرد ژئوپلیتیکی ترکیه دچار تحول شده بود. یشیلتاش^۲ (۲۰۱۳) در مقاله «دگرگونی چشم انداز ژئوپلیتیکی در سیاست خارجی ترکیه» تغییرها در حوزه گفتمان ژئوپلیتیک را فقط واکنشی در امتداد تحولاتی مانند ۱۱ سپتامبر می داند. در صورتی که حتی اگر این رویداد را مهم بدانیم، ناگزیر باید به سطح کارگزاری برای چگونگی برخورد با آن توجه داشته باشیم.

دسته دوم آثار به رابطه هویت، نوعثمانی گرایی و سیاست خارجی مربوط می شود. برای نمونه، آلتونیشیک^۳ (۲۰۲۳) در پژوهشی با عنوان «منابع داخلی سیاست خارجی حزب عدالت و توسعه در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا: ایدئولوژی و عمل گرایی» به تفاوت دیدگاه حزب عدالت و توسعه با کمالیست ها اشاره دارد، بدون اینکه به مبانی و ریشه های این تفاوت بپردازد. بنیان مقاله کارا (۲۰۲۲)، با عنوان «پیوند سیاست داخلی و سیاست خارجی ترکیه: استراتژی های سیاسی حزب عدالت و توسعه و تأثیرهای متفاوت آن ها بر سیاست خارجی» تبیین سیاست خارجی حزب عدالت و توسعه، مستقل از عوامل و روندهای مؤثر بر نخبگان این حزب و به نوعی مشابه کاری است که تاش^۴ (۲۰۲۲) در مقاله «اردوغان و اخوان المسلمین: رویکردی از بیرون به درون در سیاست خارجی ترکیه در خاورمیانه» انجام داده و محدود به تبیین موازی رویدادهای سیاست خارجی و سیاست داخلی است. یاووز (۲۰۲۲) در مقاله «انگیزه های پشت سیاست خارجی حزب عدالت و توسعه: نوعثمانی گرایی و خودمختاری راهبردی» با بررسی کوتاهی از گرایش های سیاسی نخبگان، مستقیم به سراغ سیاست خارجی می رود، بدون اینکه به تغییر نگرش ژئوپلیتیک بپردازد.

گولو (۲۰۱۲) در رساله خود با عنوان «سیاست خارجی ترکیه: نوعثمانی گرایی دوم و آینده

1. Güney and Mandacı

2. Yeşiltaş

3. Altunışık

4. Taş

روابط ترکیه با غرب» مسئله پژوهش خود را تبیین شرایطی می‌داند که در جهت‌گیری نوعثمانی‌گرایانه، ترکیه «باید» در مسائل منطقه‌ای به دنبال همکاری با ایالات متحد باشد. بررسی رابطه حزب عدالت و توسعه با جنبش‌های اسلام‌گرای معاصر ترکیه موضوع رساله شاهین (۲۰۱۰) با عنوان «ترکیه و نوعثمانی‌گرایی: منابع داخلی، پویایی‌ها و سیاست خارجی» است. در این اثر به جایگاه نوعثمانی‌گرایی در سیاست خارجی عملی ترکیه به‌ویژه در مورد غرب آسیا، چندان توجه نشده است.

به این ترتیب، هرچند شماری از آثار از تغییر در نگاه ژئوپلیتیکی ترکیه صحبت کرده‌اند، چنین تغییری را بیش از هر چیز واکنشی منفعلانه در برابر تحولات بین‌المللی و منطقه‌ای دانسته و عاملیتی برای نخبگان ترک و هویت آن‌ها قائل نیستند. از سوی دیگر، آثار مربوط به هویت و سیاست خارجی هم جای بحث چندانی برای بررسی ریشه‌ها و روندهای فکری نخبگان حزب عدالت و توسعه، به‌ویژه با رویکردی زمینه‌مند و فرایندمحور در زمینه دیالکتیک سیاست داخلی و خارجی ندارند. سرانجام هیچ‌کدام از آن‌ها به تأثیر و رابطه منابع فکری نخبگان و نگرش ژئوپلیتیک ترکیه به غرب آسیا نپرداخته‌اند و این نقطه تفاوت اصلی این نوشتار با دیگر آثار است.

چارچوب نظری: سازه‌انگاری هویت‌محور

از آنجا که مسئله این نوشتار پرسش از تغییر و نه تداوم در نگاه ژئوپلیتیکی ترکیه و سیاست خارجی بر مبنای عوامل معنایی مانند فلسفه سیاسی نخبگان و موضوع هویت است، به نظر می‌رسد سازه‌انگاری رویکرد مناسبی باشد. سازه‌انگاری مبتنی بر فرض ساخت اجتماعی واقعیت است که در سطح‌های مختلف و در ساختارهای معنایی یا بینذهنیت‌های برساخته کنشگران به معنای فهم‌های مشترک آن‌ها شکل می‌گیرد. در چارچوب این نظریه، به‌ویژه پرسش‌های ناظر بر چیستی و چگونگی امکان‌پذیری طرح می‌شوند (ونت، ۱۳۸۴: ۱۲۳). باید توجه داشت که نخست با این که گاهی به دلیل برتری عوامل معنایی، از سازه‌انگاری برای توضیح آنچه واقع‌گرایی و دیگر نظریه‌های مادی‌گرا توان توضیح آن را ندارند، استفاده می‌شود، اما در اصل سازه‌انگاری برخلاف واقع‌گرایی و لیبرالیسم نظریه ماهوی در مورد روابط بین‌الملل نیست و در نتیجه، با آن‌ها قابل جمع است. دوم، پرسش در چارچوب سازه‌انگاری پرسش در مورد چیستی و چگونگی امکان‌پذیری است، یعنی پرسش‌های مقدم بر پرسش‌های تبیینی در مورد چرایی که در رویکردهای واقع‌گرا و نیز رویکردهای ادراکی و مانند آن مورد توجه قرار می‌گیرد.

پایه نظری این نوشتار سازه‌انگاری سطح واحد است که ریشه‌های دگرگونی در سیاست

خارجی را در سیاست و هویت داخلی و تغییر «چارچوب معنایی» (Dessler 1989: 454) می‌داند. به بیان دیگر، هویت دولت‌ها، یعنی تعریفی که از خود (و البته دیگری) دارند، منافع و به دنبال آن، رفتارهای آن‌ها را امکان‌پذیر می‌کند. هویتی که در داخل تکوین یافته است نتیجه تعامل میان گروه‌های اجتماعی داخلی و بر اساس ارزش‌های داخلی است. بر اساس تغییر در آن است که فهم از خود و نیز «دیگری» و در پی آن، نگرش به اهمیت و جایگاه آن‌ها تغییر می‌کند (مشیرزاده، ۱۳۹۶: ۷۲-۷۳).^۱

در این چارچوب آرای نظریه‌پردازانی مانند هاف (Hopf, 1998) و بارنت (Barnett, 1999) که بر نیروها و مؤلفه‌های داخلی برای تبیین سیاست خارجی تأکید می‌کنند، پایه نظری این نوشتار است. بارنت با نقد ونت به دلیل غفلت او از عاملیت کارگزار در صحنه بین‌المللی، بر اهمیت و عاملیت منابع هویتی داخلی با تکیه بر مناظره‌های گفتمانی هویت ملی و هویت دولت تأکید می‌کند.^۲ (Wastnidge, 2019: 608-611). بارنت، روایت‌های تاریخی تمدنی، زمینه‌هایی مانند انتخابات و جهان‌بینی و فلسفه سیاسی نخبگان را منبع تعریف هویت دولت/هویت ملی، در پی آن منافع ملی و نتیجه آن، سیاست خارجی می‌داند. بنابراین او سیاست خارجی را نتیجه برساختی از هویت و منافع می‌بیند (Barnett, 1999: 6).

تد هاف نیز تأکید می‌کند که تصمیم‌گیران هر جامعه‌ای در درون ساختاری اجتماعی-روان‌شناختی^۳ قرار گرفته‌اند که همراه با تکرار گفتمان‌های هویتی است. او با گذار از مفهوم انتزاعی دولت، تصمیم‌گیران و سیاست‌گذاران را کارگزاران هویت ملی می‌داند. بنابراین در اینجا برخلاف نظریه نظام‌محور ونت، «هویت [کنشگر] همواره آیینۀ هویتی نیست که دیگران برای او تراشیده‌اند» (Pesu, 2019: 62). با بناکردن این پژوهش از یک سو بر نظریه هاف ریشه‌های اندیشه‌ورزی نخبگان و تصمیم‌گیران جدید در ترکیه به‌ویژه اردوغان را مطالعه می‌کنیم. از سوی دیگر، با توجه به نظر بارنت، روایت‌های این نخبگان از عثمانی را بررسی می‌کنیم. در ادامه، به مناظره‌های هویتی داخلی و جهان‌بینی و رویکردهای آن‌ها در بازتعریف نگرش ژئوپلیتیک ترکیه می‌پردازیم.

۱. البته براساس سازه‌انگاری هویت‌محور و قاعده‌محور نیز می‌توان به سیاست خارجی پرداخت که موضوع این مقاله نیست (مشیرزاده، ۱۳۹۶: ۶۴-۷۲).

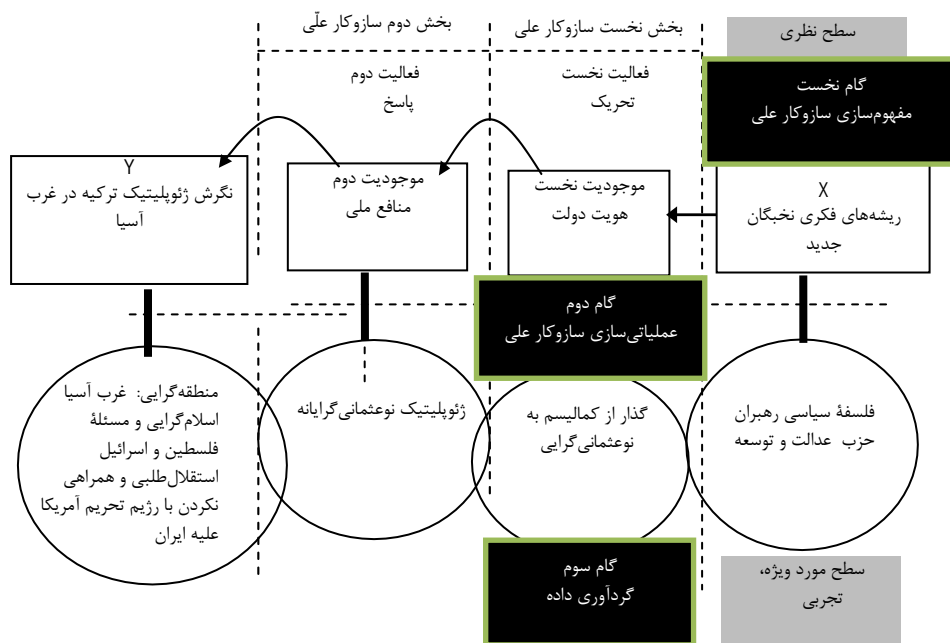
۲. از این دیدگاه مطالعه ادعاها و مواضع نظری و سیاسی مخالفانی مانند کمالیست‌ها مهم‌ترین رقیب نوعثمانی‌گرایی به‌عنوان بخشی از زمینه بین‌اذهانی موجود در جامعه ترکیه ضروری می‌نماید.

روش پژوهش

در چارچوب سازه‌انگاری با توجه به گشودگی و انعطاف معرفت‌شناختی آن (مشیرزاده، ۱۳۸۴: ۳۳۵-۳۴۳)، می‌توان از روش‌های مختلفی برای توضیح تکوین هویت و تأثیر قوام‌بخش آن بر نگرش‌ها، منافع و سیاست‌ها استفاده کرد. بنابراین در این نوشتار با استفاده از روش رهگیری فرآیند، فرآیند تکوین هویت و سپس نقش آن در شکل‌دادن به نگرش نوین ژئوپلیتیک ترکیه را بررسی می‌کنیم. رهگیری فرایند را روشی مناسب برای مطالعات موردی متکی بر داده‌های کیفی می‌دانند. به‌طور معمول در رهگیری فرایند بر یافتن سازوکار علی تأکید می‌شود. به نظر می‌رسد سه تعریف مشخص از چنین سازوکاری وجود دارد: سازوکار علی به‌عنوان متغیری میان ایکس و ایگرگ؛ جنبه‌های مشخصی از علت که مؤثر بر معلول هستند و ویژگی یا فرآیند کلی و ثابت (Mahoney, 2015: 205-206). اما در اینجا بر فرایندی تمرکز داریم که رابطه تکوینی میان پدیده‌ها را در مرحله نخست مشخص می‌کند (تکوین هویت و امکان‌پذیری نگرش‌های خاص و سرانجام، سیاست خارجی) و نه روابط علت و معلولی به معنای اثبات‌گرایانه یا هیومی این اصطلاح را. باید توجه داشت که در معنایی گشاده، در رابطه تکوینی نیز با نوعی رابطه علی سروکار داریم که به معنای اثبات‌گرایانه رایج آن، یعنی توضیح رابطه دو پدیده مستقل از هم نیست. کرکی (Kurki, 2008) به‌خوبی با تکیه بر مفهوم ارسطویی علیت صوری، گنجانیدن نقش تکوینی عوامل غیرمادی مانند گفتمان‌ها، هنجارها، قواعد، هویت و عوامل معنایی را در کل به‌عنوان علت در معنایی فراتر از معنای رایج هیومی توجیه می‌کند. این علت‌ها در واقع پدیده‌ها را امکان‌پذیر یا محدود می‌کنند. البته به بیان ونت (۱۳۸۴) این بعدها می‌تواند «به یک داستان علی گره بخورد»، یعنی علیت در معنای رایج آن.

در این نوشتار هم از منابع دست اول و هم از منابع دست دوم استفاده کرده‌ایم. به فراخور بحث هم در موارد مختلف از ترکیب داده‌های کیفی و داده‌های کمی، شامل آمار تجارت و نظرسنجی استفاده کرده‌ایم. در دو بخش بعدی هم بخشی از سازوکار مطرح در فرضیه برگرفته از سازه‌انگاری را مطالعه می‌کنیم. همچنین بازتعریف هویت ملی از بالا (هویت دولت به معنای دقیق‌تر) و بازنگری در منافع ملی را بررسی می‌کنیم. بررسی ادامه سازوکار، یعنی از بازتعریف منافع تا نگرش ژئوپلیتیک نوین ترکیه در غرب آسیا محور مباحث بخش نهایی است. نمودار ۱ تصویری از این سازوکار ارائه می‌کند.

شکل ۱. سازوکار علی

منبع: Beach and Pedersen, 2013: 15

از کمالیسم تا پدید آمدن نعثمانی‌گرایی

بدون نگاهی به زمینه و شرایط پیشینی نمی‌توان بسیاری از مباحث را تبیین کرد، بنابراین ابتدا پیشینه بحث مورد نظر را بیان می‌کنیم. پس از سال ۱۹۲۳، امور داخلی و بین‌المللی ترکیه نوین در چارچوب کمالیسم بود (Calis and Bagci 2003: 195). از این دیدگاه، در جهانی که زیر سلطه و کنترل غرب است، هر نوع پان‌ترک‌گرایی، پان‌توران‌گرایی، پان‌اسلام‌گرایی و شرق‌گرایی خیال‌پردازی برآورد و رد می‌شد. نتیجه آن پشت‌کردن به غرب آسیا، جهان اسلام و جهان عرب و سازگار کردن سیاست خارجی با منافع بود که به‌شکلی محدود در چارچوب «مرزهای ملی» ترکیه به‌عنوان دولت پشتیبان وضع موجود تعریف می‌شد (Calis and Bagci 2003: 202-218).

اما گفتمان یا ایدئولوژی کمالیستی به‌تدریج با افکاری که دربردارنده ستایش ترکیه عثمانی و خواستار بازگشت به ارزش‌های آن بود به چالش کشیده شد. یکی از مؤثرترین اندیشمندان

در این حوزه، نجیب فاضل کیساکورک^۱ (۱۹۰۴-۱۹۸۳) بود. هدف کیساکورک ارائه تفسیر تاریخی جدیدی در تضاد با کمالیسم بود. در این راه او از یک «انقلاب اسلامی» دفاع می‌کرد که به گفته او، «ممکن است به وارونگی کامل کمالیسم منجر شود». از قضا، ابزار کیساکورک برای اجرای ایده‌هایش، تقلید از روش‌ها و مدیریت اجتماعی آتاتورک بود. به این ترتیب، کیساکورک از استفاده از نهادهای دولتی، نظام آموزشی، رسانه‌های جمعی و دادگاه‌ها به عنوان «ابزار» تربیت «جوانان جدید و متدین» حمایت می‌کرد (Torbakov, 2020).

اگرچه کیساکورک خود در غرب تحصیل کرده بود، دید مثبتی نسبت به آن نداشت. تفسیر او از اسلام به عنوان اصلی‌ترین منبع هویت ترکیه، نخست‌گیری‌ها را از دایره هویت خارج کرد. از سوی دیگر، خوانشی از غرب ارائه داد که با تقلید از الگوهای پیشرفت علمی و اقتصادی غرب به رد چهره فرهنگی آن و البته برتری فرهنگ اسلامی می‌پردازد (Yabancı, 2022). او مردم‌سالاری را هم، مناسب کشور ترکیه نمی‌دانست و می‌خواست دولتی برگرفته از هویت اسلام سنی و قومیت ترک به قدرت برسد (Singer, 2013: 85). بنابراین اسلام‌گرایی کیساکورک، ملی‌گرایی ترکی را هم در بر می‌گیرد. کیساکورک احساس و تاکتیک را دو پایه اصلی نوعثمانی‌گرایی می‌داند. افتخار و غرور به تاریخ امپراتوری عثمانی همراه با دلتنگی بی‌صبرانه برای بازگرداندن آن شکوه و عظمت، زاویه‌ای احساسی به نوعثمانی‌گرایی می‌دهد^۲. در بعد تاکتیکی، اما نوعثمانی‌گرایی وسیله‌ای است برای رسیدن به هدف نهایی، یعنی برسازی هویتی جدید؛ مهم‌ترین کارویژه چنین حسی به حاشیه‌راندن جریان غرب‌گرا و در مقابل تقویت جبهه اسلام‌گرا در دولت ترکیه و به بیانی، ایجاد «دولت اسلامی اقتدارگرا» است (Uzer, 2020: 2). به این ترتیب، زمینه نخست برای چرخش نگرشی قوام می‌یابد.

گذار به نوعثمانی‌گرایی در عرصه سیاسی ترکیه

با این که برداشت‌های ارزش‌گذارانه مثبت و منفی و روایت‌هایی تندروانه و معتدل از نوعثمانی‌گرایی وجود دارد، اما به نظر می‌رسد نقطه اشتراک اصلی آن‌ها که در روایت دولت ترکیه تبلور یافته است عناصری برگرفته از میراث عثمانی مانند اسلام‌گرایی، درجه‌هایی از جداسازی فرهنگی با غرب، تقویت جایگاه دولت، بازتعریف جایگاه ترکیه در جهان براساس

1. Necip Fazıl Kısakürek

۲. برای روابط تاریخی عثمانی با اروپا و خاورمیانه بنگرید به: İnalçik, 1998.

روابط آن با پیرامون نزدیک و جهان اسلام هم‌زمان با حفظ نسبی بسیاری از پیوندهای سنتی با غرب و تلاش برای بازگرداندن جایگاه قدرت جهانی ترکیه است.

می‌توان آغاز حضور اساسی نوعثمانی‌گرایی در صحنه سیاست در ترکیه را هم‌زمان با نخست‌وزیری و ریاست‌جمهوری تورگوت اوزال در سال‌های ۱۹۸۳ تا ۱۹۹۳ دانست. اوزال رهبری تحول‌بزرگی در میان نخبگان سیاسی ترکیه را در حوزه معنایی، بر عهده گرفته بود (Ataman, 2002: 132-133). بدین ترتیب، در سه دهه اخیر مراکز جدید قدرت به رقابت با «ترک‌های سفید» پرداخته‌اند. برخلاف ترک‌های سفید، این نخبگان جدید به اسلام به‌عنوان منبعی می‌نگرند که می‌تواند در سیاست داخلی و خارجی ترکیه تغییرهایی به همراه داشته باشد. این گروه از رهبران، یکپارچه‌شدن در غرب را رد کرده و خواستار روابط گسترده با کشورهای همسایه، اسلامی و دولت‌های آسیای مرکزی هستند. نقطه آغاز این تحول سیاسی، پیروزی حزب رفاه در انتخابات سال ۱۹۹۵ بود (Menon and Wimbush, 2007: 134).

هم‌زمان با رشد اسلام‌گرایی در دهه ۱۹۹۰، سکولاریسم در ترکیه رویارویی انکارناپذیری با تضادها و بحران‌ها داشته است (Kraidy and Al-Ghazzi, 2013: 26). بدین ترتیب پس از دوره‌ای از سکوت، به‌ویژه در ذهنیت نخبگان کشور، به لزوم بازخوانی در انگاره‌های هویتی توجه شد. در این میان، نسل جدید اسلام‌گرایان از جمله اردوغان به‌عنوان بزرگ‌ترین سد در مقابل حاکمیت سکولار کمالیست پدیدار شد (Đidić and Kösebalaban, 2019: 5). اردوغان در دوره‌ها و سخنرانی‌های مختلف، وابستگی فکری و نظری خود را به کیساکورک نشان داده است؛ «استاد» و «مهم‌ترین چهره جهانی»، القابی هستند که اردوغان به کیساکورک نسبت داده و از او به‌عنوان فردی که بیشترین تأثیر را در شکل‌دهی به نگرش سیاسی‌اش داشته، یاد کرده است (Tobakov, 2020; Cornell, 2018). برخلاف اوزال که نوعثمانی‌گرایی را در مقابل غرب تعریف نمی‌کرد، اردوغان آن را ابزاری می‌پندارد که با گفتمان ضدغربی درونی‌اش می‌تواند هژمونی ترکیه در جهان اسلام را به همراه بیاورد. در هویت جدید ترکیه، به‌سبب جایگاه والای اسلام، این غرب است که «دیگری» این کشور را نمایندگی می‌کند. دوگانه اسلام و غرب در رسانه‌های طرفدار دولت نیز جای پای محکمی دارد (Uzer, 2020: 12-13). احیای ارزش‌ها و

۱. گروهی جهان‌وطن‌گرا و غربی‌شده که بسیاری از آن‌ها خاستگاهشان به خانواده‌های سیاسی بخش اروپایی ترکیه برمی‌گردد به دنیاگرایی و ملت‌باوری عمیقاً معتقدند. ترک‌های سفید ارتباطات بسیاری در قالب گردشگر، کارآفرین، دانشجو و افسرهای آموزش‌دیده در کالج‌های نظامی آمریکا، با غرب داشتند (Menon and Wimbush, 2007: 134).

روابط امپراتوری عثمانی هم‌زمان با بازتعریف رابطه با اسلام، دو عنصر اساسی طرح هویت جدید ترکیه در حاکمیت حزب عدالت و توسعه است (Gontijo and Barbosa, 2020: 5). بنابراین در مورد ترکیه، اسلام به‌سبب سکولاریسم تندروانه کمالیست‌ها و پدر معنویان آتاتورک، تبدیل به ایدئولوژی گروه‌هایی شد که دهه‌ها در جامعه ترکیه به‌حاشیه‌رانده شده بودند؛ به این ترتیب، زمینه فکری اشاره‌شده در بالا، جایگاهی در سطح نخبگان سیاسی پیدا می‌کند و در قالب نوعثمانی‌گرایی ابعاد مختلف آن روشن می‌شود.

نه تنها جهان خارج، بلکه ملت و جامعه ترکیه نیز در دو دهه اخیر زیر سایه سیاست‌های نوعثمانی‌گرایانه قرار گرفته‌اند. نظام آموزشی، تعطیل‌های رسمی و رسانه‌ها از مهم‌ترین حوزه‌های تحول در سیاست داخلی ترکیه بوده‌اند. تقویت مذهب و روایت‌های تاریخی از جهاد و شهادت، جایگزین فلسفه، اصول سکولاریسم و داروین‌گرایی در سرفصل درس‌های مدرسه‌ها شده است (Yilmaz and Bashirov, 2018: 11-12). طرح‌هایی مانند تونل بسفر و تأسیس موزه‌ای در مورد تاریخ ترک‌ها با هدف محوریت ترکیه در متن «صلح عثمانیایی»^۱ بوده‌اند. منابع رسیدن به این هدف‌ها نیز تاحدی قدرت نرم بوده است (Gontijo and Barbosa, 2020: 6-7).

چنین تحولاتی در صحنه سیاست داخلی ترکیه، همراه با تبلیغات گسترده و عمومی نوعثمانی‌گرایانه، تا جایی پیش رفته است که برخی از آن به‌عنوان «انقلاب» یاد کرده‌اند (Somer, 2016: 17). تغییر قانون پوشش روسری و ارائه درس‌هایی از قرآن و سیره پیامبر اکرم (ص) از نمونه‌های اسلامی‌سازی‌اند. براساس یکی از مطالعات، تعداد زنان با پوشش روسری در سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۷ بیش از ۵ درصد رشد کرده است. یکی از اقدام‌های اردوغان در تقویت نهاد دین در ترکیه، افتتاح مرکز دیانت (نهادی مربوط با اجرای برنامه‌ها و مراسم‌های دینی) همراه با شعبه خارجی آن در ایالات متحد آمریکا است. بودجه این مرکز حتی از وزارتخانه‌های امور خارجه، کشور، بهداشت، صنعت، علم و فناوری و برنامه‌ریزی شهری بیشتر بوده است. از زمان روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه تا سال ۲۰۱۴ حدود ۱۰ هزار مسجد در این کشور تأسیس شده است (Gontijo and Barbosa, 2020: 6-9).

تغییر نگرش ژئوپلیتیکی و تبلور آن در سیاست خارجی

تغییر هویتی، تغییر در نگرش ژئوپلیتیکی ترکیه را ایجاد می‌کند. در دوران حزب عدالت و توسعه، با ترکیب دو عنصر ترکی و اسلامی، نوعثمانی‌گرایی مفهوم مسلط در بازتعریف ژئوپلیتیک این کشور شد. در این چارچوب نخبگان حزب عدالت و توسعه، محوریت ژئوپلیتیک ترکیه را در پیرامون و به‌ویژه غرب آسیا (و آسیای مرکزی و قفقاز که پرداختن به آن فرصتی دیگر می‌طلبد) قرار دادند. بنابراین تفسیر نخبگان حزب عدالت و توسعه از هویت، پشتوانه لازم برای طرح سیاست خارجی جدید و عبور از وابستگی به غرب، آن‌هم با نسخه کمالیستی را فراهم کرد (Saraçoğlu and Demirkol, 2015:302). این نگاه یا به تعبیری «اسلام‌گرایی عثمانی»، غرب‌گرایان را به به‌حاشیه‌راندن «برادران» ژئوپلیتیکی غرب آسیا متهم می‌کند. ابراهیم کالین رئیس سرویس اطلاعاتی ترکیه، معتقد است که «نخبگانی که به‌دنبال غربی شدن هستند، به بهانه پیروی از هویت تمدنی جدید، به هویت خود ترکیه پشت کرده‌اند» (Köstem, 2018: 16).

در حالی که تا پیش از روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه، نظامی‌ها و مقام‌های وزارت امور خارجه، تصمیم‌گیران و سیاست‌گذاران اصلی عرصه سیاست خارجی بودند، با مقاومت ابتدایی نهادهایی مانند ارتش و وزارت امور خارجه، این معادله در طول دو دهه اول، به‌ویژه پس از کودتای سال ۲۰۱۶ طوری تغییر کرده است که بیشتر، اردوغان و کابینه‌اش و حتی روابط شخصی رهبران حزب، سیاست خارجی را تعیین می‌کنند (Balta, 2018: 18). از نظر رهبران حزب عدالت و توسعه، حضور سکولاریسم و غرب‌گرایی در سیاست خارجی کمالیستی قرن بیستم از مهم‌ترین عوامل سیاست انفعال و سکوت ترکیه و نادیده‌گرفتن اهمیت ژئوپلیتیکی غرب آسیاست. در این چارچوب نقطه اتکای رهبرانی مانند اردوغان توانمندی‌های بالقوه و بالفعل اقتصادی و سیاسی ترکیه با هدف دستیابی به جایگاه هژمونیک در غرب آسیا است^۱؛ رویکردی که شاهد اجرای نسخه ضعیف‌تری از آن در دوران اوزال بودیم (Haugom, 2019: 209).

۱. البته در عمل چنین سیاست‌هایی به‌دلیل بی‌توجهی به ادراک همسایگان از این روش سیاست‌ورزی و در تحلیلی کلان‌تر تصویری از امپراتوری عثمانی که در ذهنیت و حافظه کشورهای همسایه و اعراب نه‌تنها در میان نخبگان، بلکه حتی در میان افکار عمومی وجود دارد با مشکل روبه‌رو بوده و هست (Poghosyan, 2018: 45).

ترکیه و غرب آسیا: نمودهای تغییر نگرش ژئوپلیتیک

از راه‌های دریافت تغییر نگرش ژئوپلیتیک، نگاه به رویه‌های کلامی و غیرکلامی در حوزه سیاست خارجی است که در ادامه آن را در دوره‌های مختلف دنبال می‌کنیم.

نوعثمانی گرایی دهه ۲۰۰۰ و تثبیت قدرت اردوغان: نخست غرب آسیا

در نگاهی کلی سیاست خارجی ترکیه را می‌توان در دهه اول حضور حزب عدالت و توسعه، در حال غرب آسایي شدن^۱ دانست، به‌طوری‌که از این پس، بیش از اینکه رفتارهای خارجی ترکیه متأثر از ایالات متحد آمریکا باشد، در واکنش به مسائل غرب آسیا بود (Oğuzlu, 2008: 13-14). در یکم مارس ۲۰۰۳ مجلس کبیر ترکیه با گشودن جبهه‌ای از شمال عراق برای حمله به این کشور موافقت نکرد. تصمیم یکم مارس نقطه عطفی در سیاست ترکیه بود، زیرا هیچ تحولی تا این حد روابط با واشینگتن را دچار تنش نکرده بود. دولت بوش پسر این تصمیم آنکارا را معادل خیانت یکی از اعضای ناتو دانست. اما ترکیه بیشتر نگران مخلوش شدن تصویر این کشور در جهان اسلام با دادن مجوز به ایالات متحد آمریکا بود (Kirişci, 2013, 193).

رهبری منطقه پس از پیروزی در انتخابات سال ۲۰۰۷، در صدر اولویت‌های سیاست خارجی دولت‌مردان ترکیه قرار گرفت. در حالی‌که پیش از آن، اولویت با گرایش به غرب و به‌ویژه اتحادیه اروپا بود.^۲ در این چارچوب، کمتر از یک سال پس از سخنان انتقادی در نشست مجمع جهانی اقتصاد، اردوغان در واکنش به احضار سفیر ترکیه به کنست به‌جای وزارت امور خارجه و نیز نشان دادن وی در صندلی کوچک‌تر^۳ اسرائیل را تهدید کرده و خواستار عذرخواهی به‌دلیل توهین به سفیر شد (Kraidy and Al-Ghazzi, 2013: 18-24). در همان سال و چند ماه پس از این رویداد، روابط ترکیه و اسرائیل بر سر مسئله کشتی ماوی مرمره با قطع روابط دیپلماتیک در مه ۲۰۱۰، وضعیت بدی پیدا کرد. تنش بی‌سابقه‌ای در روابط دو کشور

1. Middle Easternization

۲. البته در همان دهه نخست، عامل دیگری مانند رویکرد متفاوت باراک اوباما نسبت به رئیس‌جمهور پیشین، با طرح «همکاری الگو» فرصت‌هایی برای بهبود روابط دو کشور ایجاد کرد (Taspinar, 2009: 13-15) اما عامل اوباما نتوانست به هدف خود، یعنی ایجاد اتحادی الگو برای کشورهای هم‌سطح با ترکیه و غرب آسیا با شکست در حل اختلاف‌ها در مواردی مانند مسئله هسته‌ای ایران، انقلاب‌های عربی و نیز مسئله فلسطین، دست یابد.

۳. در ژانویه ۲۰۱۰ «بحران صندلی کوچک‌تر» (Lower Chair Crisis) رخ داد که در آن دنی آیلون وزیر خارجه اسرائیل با اگور چلیکول سفیر ترکیه برخوردی تحقیرآمیز داشت. این رفتار آیلون در واکنش به ضدسامی و ضداسرائیلی بودن فیلم «وادی گرگاها» بود (Kraidy and Al-Ghazzi, 2013: 18-24).

ایجاد شد (Kirişci, 2013: 198). البته از دیدگاهی دیگر، شیوه رهبری اردوغان هم‌زمان با بی‌توجهی کافی به دیگر دیدگاه‌ها، گسترش طلبانه و تاحدی شخصی‌سازی تصمیم‌های سیاست خارجی بوده است (Çuhadar et al, 2020: 17).

در ادامه جایگاه همسایگان و غرب آسیا در چارچوب فکری اردوغان، موضع ترکیه در برابر ایران به‌طور کلی و به‌ویژه مخالفت با تصویب قطعنامه ۱۹۲۹، ضربه محکمی به روابط ترکیه و ایالات متحد آمریکا وارد کرد (Hatipoglu and Palmer, 2014: 6). از دیگر منابع تنش در روابط با ایالات متحد آمریکا می‌توان به حمایت اردوغان از برنامه هسته‌ای ایران در چارچوب بیانیه سه‌جانبه تهران^۱ با همکاری برزیل، ترکیه و ایران اشاره کرد (Stein, 2011: 4).

انتخابات سال ۲۰۱۱ ترکیه و تثبیت محوریت غرب آسیا در سیاست خارجی

پس از پیروزی در انتخابات سال ۲۰۱۱ اردوغان گفت: «امروز سارایه‌وو به اندازه استانبول، بیروت به اندازه ازمیر، غزه و کرانه باختری به اندازه دیاربکر پیروز شدند.» وی همچنین گفت: «ما دیوارهای مصنوعی میان خود و خاورمیانه را نابود می‌کنیم» (Akyol, 2011). در این دوره حضور و دخالت بیش‌ازپیش و در سطح و مقیاسی بالاتر از دولت ترکیه در مسائل غرب آسیا شکل گرفت. کودتای ال‌سیسی در مصر یکی از حلقه‌های رویارویی اردوغان و گروه او در برابر ایالات متحد بود. اردوغان با محکوم کردن قدرت‌های غربی پشت کودتا، آن‌ها را «دشمنان مردم‌سالاری» خواند (Đidić and Kösebalaban, 2019: 9).

در دوره‌ای دیگر، ترکیه از قطر در جریان محاصره این کشور به‌وسیله دولت‌های متحد و دوست ایالات متحد آمریکا در منطقه حمایت کرد. از موارد نبود انسجام میان گفتار و عمل در سیاست خارجی ترکیه، تنش‌زدایی با امارات متحد عربی، مصر و عربستان هم‌زمان با اختلاف ایدئولوژیک بوده است^۲. هرچند محدودیت‌های داخلی و اقتصادی، نوعی عقب‌نشینی از چنین سیاست تهاجمی را برانگیخت؛ به‌طوری‌که این کشور ضمن بهبود روابط با کشورهای خلیج

۱. بر اساس این بیانیه و در جریان تبادل هسته‌ای مطرح، ترکیه به‌جای روسیه مسئولیت حفظ سوخت ۲۰ درصد ایران را بر عهده گرفت.

۲. مذاکرات در مورد قرارداد تجارت آزاد با کشورهای عضو شورای همکاری خلیج [فارس] به ارزش بیش از ۲ تریلیون دلار، قراردادهای دفاعی با امارات متحد عربی و عربستان در مورد فروش پهپادهای بیرق‌دار و سرمایه‌گذاری ۱۰ میلیارد دلاری امارات در ترکیه در اواخر سال ۲۰۲۱ در این چارچوب درک‌پذیر است (Jabbour, 2022).

فارس مانند امارات متحد عربی و جذب سرمایه از آن کشور، در ژوئن ۲۰۲۳ با مبادله سفیران، به‌سوی عادی‌سازی با دولت ال‌سیسی در مصر رفت (Kardaş & Sinkaya, 2024: 516).

تنش با اسرائیل نیز مانند ایالات متحد آمریکا تابعی از مسائل و منابع هویتی بود و فقط به موارد موقت و دوره‌ای، محدود نماند. جنگ سال ۲۰۱۴ در غزه، روابط با اسرائیل را بدتر کرد. در طول این جنگ، اردوغان از «نسل‌کشی نظام‌یافته» فلسطینی‌ها صحبت کرد (Ifantis and Galariotis, 2014: 20-21). در فوریه ۲۰۲۰ اسماعیل هنیه، رهبر جنبش حماس همراه با معاونش صالح العروری به دعوت ترکیه با اردوغان دیدار کردند (Haboush, 2020). چند ماه پس از آن و فقط یک هفته پس از تبدیل کلیسای چورا و ایاصوفیه^۱ به مسجد نیز اردوغان ضمن استقبال از نمایندگان جنبش حماس، صحبت از حمایت ترکیه از فلسطین کرد، به‌ویژه در هنگامه بستن پیمان ابراهیم که به‌دنبال عادی‌سازی روابط میان کشورهای خلیج فارس با اسرائیل بود (Mikhail, 2020).

نکته شایان توجه این است اگرچه تنش‌های مکرر و حمله‌های لفظی علیه اسرائیل از سوی اردوغان مطرح شده است و حتی چندین مورد به قطع روابط نظامی تجاری تهدید کرده است. سرانجام در اوت ۲۰۲۵ هاکان فیدان، وزیر امور خارجه ترکیه اعلام کرد که حریم هوایی ترکیه هم به روی اسرائیل بسته شده است، اما روابط با اسرائیل در بیش از دو دهه اخیر تا پیش از قطع روابط در مه ۲۰۲۲^۲، به‌ویژه در حوزه روابط تجاری روند رو به رشدی داشته است (Bonzon, 2025). اینجا این پرسش مطرح می‌شود که میان سیاست اعلامی و اعمالی تناقض وجود دارد یا خیر؟ اگر هست چگونه قابل توضیح است؟ نخست، باید توجه داشت که از عناصر نوعثمانی‌گرایی توسعه اقتصادی است و منافع تجاری و اقتصادی هم تأثیر خود را دارد. در نتیجه، در مورد ترکیه (مانند چین) چندان نمی‌توان انتظار قربانی‌کردن منافع اقتصادی را داشت، زیرا بخشی از گفتمان هویت‌ساز است. دوم، همان‌گونه که سازه‌انگاران تأکید دارند گاهی تأثیر هویت و عوامل معنایی می‌تواند در حد توجیهی باشد، اما همین زبان توجیه سبب

۱. دقایقی پس از اعلام تغییر وضعیت ایاصوفیه، برات آلبایراک، داماد اردوغان و وزیر وقت دارایی این کشور، خطی از شعری از کیساکورک را توییت کرد: «مردم منتظر باشید! یا امروز یا فردا، ایاصوفیه افتتاح می‌شود!» (Torbakov, 2020).

۲. البته در عمل گزارش‌هایی منتشر شد که تجارت با اسرائیل دست‌کم از راه کشور دیگری مانند یونان و حتی به‌وسیله پسر اردوغان همچنان ادامه داشته است (Kenez, 2024).

۳. در این چارچوب حجم روابط تجاری ترکیه و اسرائیل از ۴۱،۱ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۲ به ۸،۶ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۳ رسید (Times of Israel, 2025).

می‌شود برخی اقدام‌ها ناممکن شوند، یعنی محدودیت ایجاد می‌کند (رویس اسمیت، ۱۳۹۱). در این دهه یکی از منابع چرخش سیاست آنکارا نسبت به واشینگتن در موضوع ایران، پروندهٔ معاون مدیرعامل بانک دولتی «خلق» است که به دوزدن تحریم‌های ایران و همکاری با رضا ضراب، تاجر ایرانی تبار متهم شد. در مورد این پرونده نیز هدف اصلی انتقاد و حمله‌های اردوغان، دولت ایالات متحد آمریکا بود. در سال ۲۰۱۵ ضراب جایزهٔ صادرکنندهٔ نمونه را از وزیر اقتصاد و برخی دیگر مقام‌های حزب عدالت و توسعه دریافت کرده بود. اردوغان حتی یک بار ضراب را «تاجر انسان‌دوست» نامیده بود. ضراب گفته بود که خود اردوغان پیگیر مداخلهٔ بانک‌های ترکیه در دوزدن تحریم ایران شده است^۱ (Stockholm Center for Freedom, 2017).

پس از کودتای سال ۲۰۱۶ انتقاد و بدبینی گسترده‌ای نسبت به واشینگتن در میان مقام‌های حزب عدالت و توسعه شکل گرفت. در یک نظرسنجی حدود ۷۰ درصد از مردم نیز مانند دولت‌مردان، واشینگتن را پشت کودتا می‌دانستند^۲ (Dalacoura, 2017: 4). اردوغان در مقاله‌ای نوشت: «از سال ۲۰۰۲، حزب عدالت و توسعه، اصلاحاتی را برای توانمندسازی مقام‌های برگزیده همراه با تضعیف گروه‌های خاصی در ارتش انجام داده است. امروز رهبران غرب گزینه‌ای میان ایستادن در همراهی با تروریست‌ها یا جلب «دوباره» رضایت مردم ترکیه دارند» (Erdogan, 2017). در ادامه اردوغان در واکنش به همکاری آمریکا با شبه‌نظامیان کرد، آن را «ایجاد ارتش ترور» خواند و گفت که آن را «خفه می‌کند». در مرحلهٔ پس از آن، دو عملیات سپر فرات^۳ و شاخهٔ زیتون^۴ برای عقب‌راندن کردها از عفرین تدارک دیده شد^۵ (Yücesoy, 2019: 14). شرکت ترکیه در «روند آستانه» همگام با روسیه و ایران نیز سطح تنش در روابط با آمریکا را افزایش داد (Balta, 2018: 18).^۶ از سوی دیگر، ترکیه با حمایت تسلیحاتی و اطلاعاتی

۱. در این رویداد وقف‌بانک و زراعت‌بانک نیز مداخله داشتند؛ به علاوه محمد ظفر چاغلان به‌عنوان وزیر وقت اقتصاد نیز به دریافت رشوهٔ چند میلیون دلاری از ضراب متهم بود (Stockholm Center for Freedom, 2017).

۲. البته همان‌طور که در این نوشتار بیان شد ادراک ترکیه از غرب به‌عنوان «دیگری» هویتی، روندی بود که از سال‌ها پیش رشد کرده بود و به‌ویژه پس از کودتای سال ۲۰۱۶ با حذف نظامی‌ها به اوج خود رسید.

3. Euphrates Shield

4. Olive Branch

۵. باید گفت عملیات نظامی نسبت به کردها در سوریه، با مقاومت و اعتراض آن‌ها روبه‌رو بوده است، به‌طوری‌که کردهای ترکیه به‌طور کلی ایدئولوژی نوع‌ثمنی‌گرایی را تهدیدی اساسی می‌دانستند که دست‌کم در بلندمدت به رویه‌های دموکراتیک برای تأمین حقوق آن‌ها ضربه می‌زد (Koç, 2025).

۶. البته در اینجا بیشتر روابط دوجانبه با آمریکا مورد نظر است، وگرنه در چارچوب چندجانبه‌گرایی، همچنان

از گروه تحریرالاشام در دسامبر ۲۰۲۴، عاملی مؤثر در تغییر رژیم در سوریه، سقوط اسد و آغاز رقابت و درگیری با اسرائیل در این کشور شد (France 24, 2024).

نگاهی به سیاست اقتصادی ترکیه در دو دهه اخیر، تأییدکننده ارتقای جایگاه غرب آسیا در منظومه فکری رهبران حزب عدالت و توسعه است.^۱ در این چارچوب به ترتیب سهم اتحادیه اروپا و آمریکای شمالی در تجارت خارجی ترکیه از ۶۴ و ۸ درصد در سال ۲۰۰۲ به ۵۶ و ۶ درصد در سال ۲۰۲۲ رسیده است. در حالی که سهم کشورهای غرب آسیا از تجارت خارجی ترکیه در همین مدت از ۸،۵ به ۱۳ درصد افزایش یافته است (World Bank, 2025).

در مورد پیامدهای اقتصادی، شاهد تأثیری دوگانه هستیم. به این صورت که اگرچه نگرش جدید ژئوپلیتیکی ترکیه، تجارت با غرب آسیا را افزایش و با دنیای غرب را کاهش داده است، همین رویکرد امنیتی در سیاست خارجی در موردی مانند آمریکا به تحریم‌هایی مانند کاتسا^۲ منجر شد که عاملی در ضعف برخی شاخص‌های اقتصادی بوده است (Yavuz, 2025). در حوزه اجتماعی نیز از یکسو حضور و دخالت در تحولات منطقه، قدرت نرم ترکیه را در برخی موارد میان افکار عمومی منطقه افزایش داده است، اما از سوی دیگر، دخالت در سوریه برای نمونه، با ورود چند میلیون پناه‌جو، به‌طور کلی به تنش‌های اجتماعی و قومی و اعتراض‌های ضدپناه‌جویان در آستانه انتخابات سال ۲۰۲۳ و مقاومت سکولارها در داخل ترکیه دامن زده است (Akgündoğdu, 2023).

ترکیه عضو مؤثری در پیمان ناتو محسوب می‌شود. به بیان دیگر، میزان اتحاد این دو کشور کاهش پیدا کرده است که به معنای پایان اتحاد نیست و حتی در برخی موارد سیاست هماهنگ و مشترکی داشته‌اند. برای نمونه، هر دو کشور خواستار کناره‌گیری حسنی مبارک از قدرت بودند، یا در ماجرای سوریه هم در ابتدا در هدفی مانند حذف بشار اسد از صحنه سیاسی سوریه اشتراک نظر داشتند و بعدها اولویت هر دو تغییر کرد و ترکیه حذف اسد و مسئله کردها و آمریکا مبارزه با داعش را در اولویت قرار داد (Altunışık, 2025: 56).

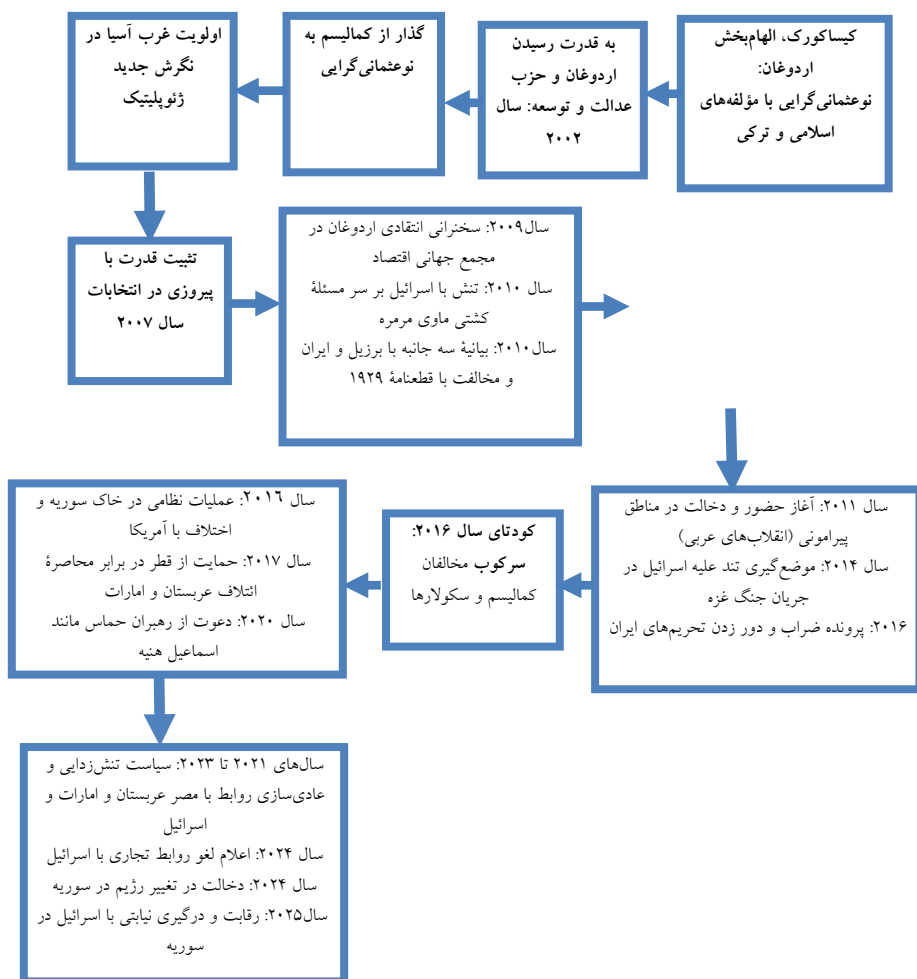
۱. اگرچه به موازات اولویت غرب آسیا، عضویت ترکیه در اتحادیه اروپا به‌ویژه از سال ۲۰۰۵ روند نزولی داشته است و حتی در ژانویه ۲۰۱۷ به حالت تعلیق درآمد، اما اراده مقام‌های حزب عدالت و توسعه به‌ویژه با توجه به محدودیت‌های اقتصاد ترکیه در چند سال اخیر، انزوا از اتحادیه اروپا نبوده است؛ به‌طوری‌که وزیر امور خارجه ترکیه تنها به فاصله چند ماه پس از ماجرای «سوافگیت» و بدون صندلی ماندن اورسولا فن درلاین در حضور اردوغان و همچنین خروج ترکیه از کنوانسیون شورای اروپا در مورد پیشگیری و مبارزه با خشونت علیه زنان، در مه ۲۰۲۱، عضویت در اتحادیه اروپا را «هدف راهبردی» برای ترکیه دانست (Cámara, 2021: 6-7).

فراتر از غرب آسیا: ترکیه و آسیای مرکزی

شاید جا داشته باشد در اینجا و پیش از پایان بحث، به این نکته اشاره کنیم که تغییر نگرش ژئوپلیتیکی ترکیه به غرب آسیا محدود نمی‌شود و آسیای مرکزی را نیز به‌عنوان نمونه در بر می‌گیرد که جنبهٔ پان‌ترک‌گرایی، پان‌توران‌گرایی و نوع‌ثمانی‌گرایی را نیز نشان می‌دهد. حضور ترکیه در این منطقه در دوران حزب عدالت و توسعه با تأسیس سازمان‌هایی مانند سازمان کشورهای ترک^۱ و سازمان بین‌المللی فرهنگ ترک^۲ نهادینه شد. جهش ترکیه در آسیای مرکزی با حضور حزب عدالت و توسعه در قدرت و رشد اقتصادی به‌نسبت پایدار، به‌ویژه در دههٔ نخست، تضمینی بر ثبات در تقویت رابطه با این منطقه بود (Alrmizan, 2022: 27). پس از کودتای سال ۲۰۱۶ اردوغان با پاک‌سازی‌های گسترده، به متحد سیاسی نیاز پیدا کرد. بنابراین به‌سوی ملی‌گرایانی مانند دولت باغچلی روی آورد که دیدگاه مهمشان در سیاست خارجی، تقویت روابط و اتحاد با کشورهای ترک بوده است. بنابراین روابط با این منطقه دوباره تقویت شد (رئیس‌نژاد و خان‌محمدی، ۱۴۰۳: ۱۶۳). اگرچه باید گفت سطح روابط اقتصادی در این منطقه به‌ویژه بسیار بالاتر از روابط سیاسی بوده است (Kahveci and Bonnenfant, 2023: 204). حجم تجارت ترکیه با آسیای مرکزی برای نمونه، از سال ۲۰۰۲ که ۱۱ درصد بود در سال ۲۰۲۲ به حدود ۲۴ درصد افزایش یافت (Turkish Statistical Institute 2025). از سویی، در این دوره علاوه بر گسترش تجارت، موضوع کمک‌های خارجی ترکیه در قالب برنامه‌های توسعه و سرمایه‌گذاری هم بسیار شدت گرفت. در سال ۲۰۲۱ گزارش شد که حدود ۴۰۰۰ شرکت ترکیه در این منطقه کار می‌کنند. تمرکز بیشتر این شرکت‌ها نیز بر کشورهای پرجمعیت و بزرگی مانند ازبکستان و قزاقستان بوده است (Alrmizan, 2022: 25). اکنون هم که در چند سال اخیر تمرکز روسیه بر جنگ اوکراین بوده است، اعتماد به نفس و سرمایه‌گذاری ترکیه در این منطقه به‌ویژه در حوزه انرژی و راه‌گذر میانی، بیشتر شده است (رئیس‌نژاد و خان‌محمدی، ۱۴۰۳: ۱۶۶).

1. Organization of Turkic States (OTS)

2. The International Organization of Turkic Culture, TURKSOY

شکل ۲. زنجیره علی تغییر نگرش ژئوپلیتیک ترکیه

نتیجه

در این نوشتار نشان داده شد که چگونه نوعثمانی‌گری برآمده از اندیشه‌های کیساکورک با هدف بازگرداندن و تقویت نسخه‌ای از اسلام که متعلق به دوران عثمانی است شکل گرفت و به تدریج در سیاست ترکیه و عرصه سیاست خارجی آن با اولویت غرب آسیا بر غرب در مواردی مانند تنش با اسرائیل، دخالت در بحران سوریه و نزدیکی به ایران در بحث هسته‌ای نقش داشت. باید گفت در دو دهه گذشته هر قدر ترکیه به سوی استقلال در سیاست خارجی

پیش رفته است، احساس مسئولیت در مورد مسائل غرب سیر نزولی داشته است. بنابراین می‌توان گفت فلسفه سیاسی اردوغان نتیجه طبیعی و پیش‌بینی‌پذیر گذار از کمالیسم، نوع‌ثمنی‌گرایی خفیف اوزال و اسلام‌گرایی تندروانه اربکان بوده است.

آنچه در نگرش نوین ژئوپلیتیکی ترکیه مشهود است، پاسخ به پرسش از چیستی هویت ترکیه به‌عنوان یک دولت در پیوند آن با فرهنگ و گروه‌های اجتماعی است. هویتی که کمالیست‌ها به‌صورت دستوری و از بالا برای انکار، پنهان و دست‌کم تضعیف آن با توسل به اقتدارگرایی تلاش کردند. اما بازشدن فضای سیاسی در کشور از دهه ۱۹۵۰ زمینه‌ساز حضور نخبگان جدید به‌تدریج و در دوره اوزال، دهه ۱۹۹۰ و به‌ویژه در سال ۲۰۰۲ به قدرت‌گیری حزبی منجر شد که توانست برای نخستین بار در یک قرن اخیر با پیگیری رویکردی میانه‌رو هویت ملی و هویت دولت را درهم آمیزد. این تغییر یادآور جمله‌ای از جلال یالی‌نیز (۱۸۸۶-۱۹۶۲) است: «نخبگان ترکیه مانند افرادی هستند سوار بر کشتی‌ای که به سوی شرق می‌رود و آن‌ها به‌سوی غرب می‌دوند». این بار گویا حرکت کشتی و نخبگان در یک جهت قرار گرفته است.

یکی از عوامل مهم در پویایی سیاست خارجی، تأثیرپذیری آن از نوع رابطه جامعه و دولت است. بدین ترتیب، تفسیر جدید از هویت و به‌دنبال آن منافع ملی، موجب گذار از انفعال و غرب‌گرایی به‌سوی حضور و دخالت در ژئوپلیتیک پیرامون شد. در اینجا بار دیگر رابطه دیالکتیکی میان سیاست داخلی و خارجی را می‌بینیم. با اینکه این نوشتار به سهم خود در تبیین نگرش جدید ژئوپلیتیک و تبلور آن در سیاست خارجی ترکیه کمک کرد، اما استفاده ترکیبی از نظریه‌های تحلیل سیاست خارجی نیز ممکن است گوشه‌های جدیدی از برخی موارد سیاست خارجی ترکیه به‌ویژه در مباحثی مانند نظام تصمیم‌گیری و ویژگی‌های رهبران را روشن کند.

منابع

فارسی

رئیس‌نژاد، آرش و محمدهادی خان‌محمدی (۱۴۰۳)، «حضور ترکیه در آسیای مرکزی و پیامدهای آن برای ایران»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۷، شماره ۱، صص. ۱۵۳-۱۷۵، (doi: 10.22059/jcep.2024.370631.450189).

رویس اسمیت، کریستین (۱۴۰۰)، «سازه‌نگاری»، در اشکات برچیل و دیگران، *نظریه‌های روابط بین‌الملل*، ترجمه حمیرا مشیرزاده و روح الله طالبی آرانی، چاپ پنجم، تهران: میزان. مشیرزاده، حمیرا (۱۴۰۳)، *مبانی نظری تبیین و تحلیل سیاست خارجی*، چاپ پنجم، تهران: سمت.

مشیرزاده، حمیرا (۱۴۰۲)، *تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل*، چاپ هفدهم، تهران: سمت. ونت، الکساندر (۱۳۹۲)، *نظریه اجتماعی روابط بین‌الملل*، ترجمه حمیرا مشیرزاده، چاپ سوم، تهران: چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.

English

Akgündoğdu, Sude (2023), How Street Interviews Spread Anti-Syrian Refugee Sentiment, The Washington Institute for Near East Policy, Available at: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/turkish-backlash-how-street-interviews-spread-anti-syrian-refugee-sentiment>, (Accessed on: 27/8/2025).

Akyol, Mostafa (2011), "Turkey's Maturing Foreign Policy," *Foreign Affairs*, Vol. 90, Available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2011-07-07/turkeys-maturing-foreign-policy>, (Accessed on: 25/8/2025).

Alrmizan, Mohammed (2022), **Turkish Foreign Policy in Central Asia in the Era of Erdoğan: The Convergence of Pan-Turkism, Pragmatism, and Islamism**, King Faisal Center for Research and Islamic Studies, Available at: <https://kfcris.com/pdf/fb31accd3b812c16524fe7dc819518b26295e253c6fb6.pdf>, (Accessed on: 14/8/2025).

Altunışık, Meliha Benli (2023), "Domestic Sources of AKP's Foreign Policy Toward the MENA Region: Ideology and Pragmatism", in: Özkeçeci-Taner, B., Akgül Açıkmeşe, S. (eds) **One Hundred Years of Turkish Foreign Policy (1923-2023)**, Switzerland: Palgrave Macmillan.

Altunışık, Meliha Benli (2025), "Turkey and the US in the Middle East: A Case for

- Alliance Change”, **All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace**, Vol. 14, No. 1, pp. 42-61, (doi: 10.20991/allazimuth.1621507).
- Ataman, Muhittin (2002), “Leadership Change: Özal Leadership and Restructuring in Turkish Foreign Policy”, **Turkish Journal of International Relations**, Vol. 1, No. 1, pp. 8-27, Available at: https://dergipark.org.tr/en/pub/alternatives/article/20924#article_cite, (Accessed on: 25/8/2025).
- Balta, Evren (2018), “The AKP’s Foreign Policy as Populist Governance”, **Middle East Report**, Available at: <https://www.merip.org/2018/12/the-akps-foreign-policy-as-populist-governance/>, (Accessed on: 12/8/2025).
- Barnett, Michael (1999), “Culture, Strategy and Foreign Policy Change: Israel’s Road to Oslo”, **European Journal of International Relations**, Vol. 5, No. 1, pp. 5-36, (doi:10.1177/1354066199005001001).
- Beach, Derek and Rasmus Pedersen (2013), **Process-Tracing Methods: Foundations and Guidelines**, Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Bonzon, Ariane (2025), “Turkey: Wanting to Have It Both Ways on Israel”, **Le Monde Diplomatique**, 2 May. Available at: <https://mondediplo.com/2025/05/02turkey>, (Accessed on: 23/9/2025).
- Çalış, Şaban and Hüseyin Bağcı (2003), “Atatürk’s Foreign Policy Understanding and Application”, **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Vol. 3, No. 6, pp. 195-228, Available at: <https://dergipark.org.tr/en/pub/susead/article/302927>, (Accessed on: 1/2/2025).
- Cámara, Manuel (2021), “Turkey and the European Union: A Difficult but Critical Relationship”, CIDOB Notes Internacionales 256, Barcelona Centre for International Affairs.
- Cornell, Svante (2018), **Erdogan’s Turkey: The Role of a Little-Known Islamist Poet**, Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, Available at: <https://silkroadstudies.org/publications/joint-center-publications/item/13269-erdogans-turkey-the-role-of-a-little-known-islamist-poet.html>, (Accessed on: 1/2/2025).
- Cuhadar, Esra & Kaarbo, Juliet & Kesgin, Baris & Özkeçeci-Taner, Binnur (2020), “Turkish Leaders and their Foreign Policy Decision-Making Style: A Comparative and Multi-Method Perspective”, **Turkish Studies**, Vol. 22, No. 1, pp. 1-27, (doi:10.1080/14683849.2020.1724511).
- Dalacoura, K. (2017), **A New Phase in Turkish Foreign Policy: Expediency and AKP Survival**, [Future Notes: 4] Middle East and North Africa Regional Architecture, Available at: https://eprints.lse.ac.uk/69619/1/Dalacoura_A%20new%20phase%20in%20Tur

- kish%20foreign%20policy_published_2017%20LSERO.pdf, (Accessed on: 1/7/2025).
- Dessler, David (1989), "What is at Stake in the Agent-Structure Debate?", **International Organization**, Vol. 43, No. 3, pp. 441-473, (doi: 10.1017/S0020818300032999).
- Đidić, Ajdin and Hasan Kösebalaban (2019), "Turkey's Rapprochement with Russia: Assertive Bandwagoning", **International Spectator**, Vol. 54, No. 3, pp. 123–138, (doi:10.1080/03932729.2019.1627070).
- Erdoğan, Recep Tayyip (2017), "Western Leaders Have a Choice: Stand With the Terrorists or Stand with the Turkish People", **Guardian**, Available at: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/jul/15/turkey-coup-democracy-recep-tayyip-erdogan>, (Accessed on: 1/2/2025).
- France 24 (2024), "The Fall of Bashar al-Assad: 'Turkey Proves, Once Again, that It Cannot Be Ignored'", 20 December, Available at: <https://www.france24.com/en/middle-east/20241210-bashar-al-assad-s-fall-turkey-proves-once-again-it-can-t-be-ignored-erdogan-syria-islamist-rebels-kurds-sdf-snf-ypg-hts-golani>, (Accessed on: 23/9/2025).
- Gontijo, Lorenzo, and Barbosa, Roberson (2020), "Erdoğan's Pragmatism and the Ascension of AKP in Turkey: Islam and Neo-Ottomanism", **Digest of Middle East Studies**, Vol. 29, No. 1, pp. 76-91, (doi:10.1111/dome.12205).
- Gullo, Matthew (2012), Turkish Foreign Policy: Neo-Ottomanism 2.0 and the Future of Turkey's Relations with the West, ProQuest Dissertations and Theses, [Master's Thesis, Duke University], Available at: <https://hdl.handle.net/10161/5482>, (Accessed on: 25/9/2025).
- Güney, Aylin and Nazif Mandacı (2013), "The Meta-Geography of the Middle East and North Africa in Turkey's New Geopolitical Imagination", **Security Dialogue**, Vol. 44, No. 5, pp. 431-448, (doi:10.1177/0967010613499783).
- Haboush, J. (2020), "US Criticizes Erdogan for Meeting with Hamas Leadership, Warns of Turkish Isolation", **Al Arabiya English**, Available at: <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2020/08/25/US-criticizes-Erdogan-for-meeting-with-Hamas-leadership-warns-of-Turkish-isolation>, (Accessed on: 26/8/2025).
- Hale, William (2009), "Turkey and the Middle East in the 'New Era'", **Turkish Insight**, Vol. 11, No. 3, pp. 143-159, (Accessed on: 20/9/2025). (doi: 10.1080/00263200902800435)
- Hatipoglu, Emre and Glenn Palmer (2014), "Contextualizing Change in Turkish Foreign Policy: The Promise of the 'Two-Good' Theory", **Cambridge Review of International Affairs**, Vol. 29, No. 1, pp. 231–250,

(doi:10.1080/09557571.2014.888538).

Hopf, Ted (1998), "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", **International Security**, Vol. 23, No. 1, pp. 171–200, (doi:10.2307/2539267).

Ifantis, Kostas and Ioannis Galariotis (2014), **The US and Turkey in Search of Regional Strategy: Towards Asymptotic Trajectories**, Research Unit on International Security and Cooperation (UNISCI), 36 October, pp. 9-28, Available at: <https://gcris.khas.edu.tr/entities/publication/0393977b-dadf-4f50-a25b-96a6568684a4>, (Accessed on: 23/9/2025).

İnalçık, Halil (1998), "Turkey Between Europe and the Middle East", **Journal of International Affairs**, Vol. 3, No. 1, pp. 1-7, Available at: <https://dergipark.org.tr/en/pub/perception/article/625565>, (Accessed on: 23/8/2025).

Jabbour, J. J. (2022), "After Parting Ways: The Coming Frosty Entente in Saudi-Turkish Relations", Arab Center, Washington D.C., Available at: <https://arabcenterdc.org/resource/after-parting-ways-the-coming-frosty-entente-in-saudi-turkish-relations/>, (Accessed on: 21/9/2025).

Kahveci, Hayrie and Işık Kuşçu Bonnenfant (2023), "Turkish Foreign Policy Towards Central Asia: An Unfolding of Regionalism and Soft Power," **All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace**, Vol. 2, No. 2, pp. 195-218, (doi:10.20991/allazimuth. 1310530).

Kara, Mehtap (2022), "Linking Turkey's Domestic Politics and Foreign Policy: The Justice and Development Party's Political Strategies and their Divergent Foreign Policy Effects", **Turkish Studies**, Vol. 23, No. 4, pp. 529–553, (doi: 10.1080/14683849.2022.2060082).

Kardaş, Ş. and Sinkaya, B. (2024), "Evolution of Türkiye's Engagement in the Middle Eastern Regional Order: The Normalization Agenda and Beyond", **Journal of World Sociopolitical Studies**, Vol. 8, No. 3, pp. 493-527, (doi: 10.22059/wsps.2024.373676.1422).

Kardaş, Şaban (2010), "Turkey: Redrawing the Middle East Map or Building Sand-Castles?", **Middle East Policy**, Vol. 17, No. 1, pp. 115-136, (doi:10.1111/j.1475-4967.2010.00430.x).

Kenez, Levent (2024), "Figures Indicate Erdogan Gov't Turns a Blind Eye to Violation of Turkey's Trade Restrictions on Israel", **Nordic Monitor**, Available at: <https://nordicmonitor.com/2024/11/32374/>, (Accessed on: 14/9/2025).

Kirişçi, Kemal (2013), "Arab Uprisings and Completing Turkey's Regional Integration: Challenges and Opportunities for US–Turkish Relations", **Journal**

- of **Balkan and Near Eastern Studies**, Vol. 15, No. 2, pp. 189-205, (doi: 10.1080/19448953.2013.775757).
- Koç, Nilüfer (2025), "The Kurds and the End of Turkey's Neo-Ottoman Dreams", National Strategic, Available at: <https://www.natstrat.org/articledetail/publications/the-kurds-and-the-end-of-turkey-s-neo-ottoman-dreams-part-i-207.html>, (Accessed on: 9/9/2025).
- Köstem, Seçkin (2018), "Different Paths to Regional Hegemony: National Identity Contestation and Foreign Economic Strategy in Russia and Turkey", **Review of International Political Economy**, Vol. 25, No. 5, pp. 726–75, (doi: 10.1080/09692290.2018.1511450).
- Kraidy, Marwan and Omer Al-Ghazzi (2013), "Neo-Ottoman Cool: Turkish Popular Culture in the Arab Public Sphere", **Popular Communication**, Vol. 11, No. 1, pp. 17–29, (doi:10.1080/15405702.2013.747940).
- Kurki, Milija (2008), **Causation in International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kutlay, Mustafa and Ziya Öniş (2021), "Turkish Foreign Policy in a Post-Western Order: Strategic Autonomy or New Forms of Dependence?", **International Affairs**, Vol. 97, No. 4, pp. 1085–1104, (doi:10.1093/ia/iab094).
- Mahoney, James (2015), "Process Tracing and Historical Explanation", **Security Studies**, Vol. 24, No. 2, pp. 200-218, (doi: 10.1080/09636412.2015.1036610).
- Menon, Rajan, and Enders Wimbush (2007), "The US and Turkey: End of an Alliance?", **Survival: Global Politics and Strategy**, Vol. 49, No. 2, pp. 129-144, (doi:10.1080/00396330701437785).
- Mikhail, Alan (2020), "Why Recep Tayyip Erdogan's Love Affair with the Ottoman Empire Should Worry the World", **Time**, Available at: <https://time.com/5885650/erdogans-ottoman-worry-world/>, (Accessed on: 9/3/2025).
- Moshirzadeh, Homeira (2018), "Threat Perceptions and Security Dilemma in the Middle East", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 9, No. 1, pp. 5-33, Available at: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://irfajournal.csr.ir/article_115617.html&ved=2ahUKEwj26Nq9jPKRAxUK1QIHAcAbIQFnoECB8QAQ&usg=AOvVaw26XLx8JU1qccstF44-qBuq, (Accessed on: 8/6/2025).
- Oğuzlu, Tanık (2008), "Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?", **Turkish Studies**, Vol. 9, No. 1, pp. 3–20, (doi:10.1080/14683840701813960).

- Oğuzlu, Tarık (2020), "Turkish Foreign Policy in a Changing World Order", **All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace**, Vol. 9, No. 1, pp. 127-139, (doi:10.20991/allazimuth. 464076).
- Pesu, Matti (2019), *Introducing Ideational Foreign Policy Analysis: Explorations on the Underlying Ideas of Finnish Foreign Policy*, [Doctoral Thesis, Tampere University].
- Poghosyan, G. (2018), Review: "Turkey's Relations with the Middle East: Political Encounters after the Arab Spring", **Perspectivas: Journal of Political Science**, Vol. 18, No. 18, pp. 44-46, (doi:10.21814/PERSPECTIVAS.111).
- Şahin, Mustafa Gokhan (2010), **Turkey and Neo-Ottomanism: Domestic Sources, Dynamics and Foreign Policy**, [Doctoral Thesis, Florida International University], ProQuest ETD Collection for FIU, <https://digitalcommons.fiu.edu/dissertations/AAI3470231>.
- Saraçoğlu, Cenk and Özhan Demirkol (2015), "Nationalism and Foreign Policy Discourse in Turkey Under the AKP Rule: Geography, History and National Identity", **British Journal of Middle Eastern Studies**, Vol. 42, No. 3, pp. 301-319, (doi:10.1080/13530194.2014.947152).
- Singer, Sean R. (2013), "Erdogan's Muse: The School of Necip Fazil Kısakurek", **World Affairs**, Vol. 176, No. 4, pp. 81-88, Available at: <https://akademyadergisi.com/erdogans-muse-the-school-of-necip-fazil-kisakurek/>, (Accessed on: 5/11/2025).
- Somer, Murat (2016), "Understanding Turkey's Democratic Breakdown: Old vs. New and Indigenous vs. Global Authoritarianism", **Journal of Southeast European and Black Sea**, Vol. 16, No. 4, pp. 481-503, (doi:10.1080/14683857.2016.1246548).
- Stein, Aaron (2011), "Resetting U.S.-Turkish Relations: Charting a New Way Forward", **Journal of Strategic Security**, Vol. 4, No. 1, pp. 1-18, (doi: 10.5038/1944-0472.4.1.1).
- Stockholm Center for Freedom (SCF) (2017), **Turkey's AKP Slams US Trial: New York Court 'Zionist,' Zarrab a 'CIA Agent'**, Stockholm Center for Freedom (SCF), Available at: <https://stockholmcf.org/turkeys-akp-slams-us-trial-new-york-court-zionist-zarrab-a-cia-agent/>, (Accessed on: 12/3/2017).
- Taş, Hakkı (2022), "Erdoğan and the Muslim Brotherhood: An Outside-In Approach to Turkish Foreign Policy in the Middle East", **Turkish Studies**, Vol. 23, No. 5, pp. 722-742, (doi:10.1080/14683849.2022.2085096).
- Taspinar, Ö. (2009), "Obama's Turkey Policy: Bringing Credibility to 'Strategic Partnership'", **Insight Turkey**, Vol. 11, No. 1, pp. 13-21, Available at:

- https://www.brookings.edu/wpcontent/uploads/2016/06/03_turkey_taspinar.pdf, (Accessed on: 12/6/2025).
- Times of Israel** (2025), “Turkey Could Restart Israel Trade if Gaza Peace Proves Permanent, Business Group Says”, Available at: [https://www.timesofisrael.com/turkey-could-restart-israel-trade-if-gaza-peace-permanent-business-group-says/#:~:text=When%20Turkey%20first%20applied%20the,of%20\\$6.8%20billion%20in%202023](https://www.timesofisrael.com/turkey-could-restart-israel-trade-if-gaza-peace-permanent-business-group-says/#:~:text=When%20Turkey%20first%20applied%20the,of%20$6.8%20billion%20in%202023), (Accessed on: 10/12/2025).
- Toal, Gerard (1989), *Critical Geopolitics: The Social Construction of Space and Place in the Practice of Statecraft*, Ph.D Dissertation, Ithaca, NY: Syracuse University, Available at: https://surface.syr.edu/geo_etd/38 (Accessed on: 14/9/2025).
- Torbakov, Igor (2020), “Perspectives: The Philosophy Behind Erdogan’s Hagia Sophia ‘Reconquest’,” **Eurasianet**, 27 July, Available at: <https://eurasianet.org/perspectives-the-philosophy-behind-erdogans-hagia-sophia-reconquest>, (Accessed on: 27/7/2025).
- Turkish Statistical Institute (2025), Available at: <https://www.tuik.gov.tr/>, (Accessed on: 15/4/2025).
- Uzer, Umut (2020), “Conservative Narrative: Contemporary Neo-Ottomanist Approaches in Turkish Politics”, **Middle East Critique**, Vol. 29, No. 4, pp. 1–16, (doi:10.1080/19436149.2020.1770444).
- Wastnidge, Edward (2019), “Transnational Identity Claims, Roles and Strategic Foreign Policy Narratives in the Middle East”, **Global Discourse**, Vol. 9, No. 4, pp. 605–625, (doi:10.1332/204378919X15718897799871).
- World Bank (2025), Available at: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2022/TradeFlow/EXPIMP/Partner/by-region>, (Accessed on: 11/12/2025).
- Yabancı, Bilge (2022), “Religion, Nationalism, and Populism in Turkey Under the AKP”, Middle East Institute, Available at: <https://www.mei.edu/publications/religion-nationalism-and-populism-turkey-under-akp>, (Accessed on: 10/6/2022).
- Yavuz, Hakan (2022), “The Motives Behind the AKP’s Foreign Policy: Neo-Ottomanism and Strategic Autonomy”, **Turkish Studies**, Vol. 23, No. 5, pp. 659–680, (doi: 10.1080/14683849.2022.2100700).
- Yavuz, Hakan (2025), “Erdoğan’s Foreign Policy: Strategy Without Doctrine”, E-International Relations, Available at: <https://www.e-ir.info/2025/03/15/erdogans-foreign-policy-strategy-without-doctrine/>, (Accessed on: 18/9/2025).

- Yeşiltaş, Murat (2013), "The Transformation of the Geopolitical Vision in Turkish Foreign Policy", **Turkish Studies**, Vol. 14, No. 4, pp. 661-687, (doi: 10.1080/14683849.2013.862927).
- Yilmaz, Ihsan and Galib Bashirov (2018), "The AKP After 15 Years: Emergence of Erdoganism in Turkey", **Third World Quarterly**, Vol. 39, No. 9, pp. 1812–1830, (doi: 10.1080/01436597.2018.1447371).
- Yücesoy, Vahid (2019), "The Recent Rapprochement between Iran and Turkey: Is It Durable or Is It a Relationship of Convenience?" **Turkish Studies**, Vol. 21, No. 2, pp. 274–296, (doi:10.1080/14683849.2019.1657773).